

JANKO PLETERSKI — ŠESTDESETLETNIK

Slovenski zgodovinar dr. Janko Pleterski, profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani, vodilni strokovnjak za novejšo zgodovino, je 1. februarja 1983 dopolnil šestdeset let. Rodil se je v Mariboru. Realno gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, kjer je maturiral v usodni pomladi 1941. Kot skojevec je od vsega začetka sodeloval v narodnoosvobodilnem gibanju in italijanska policija ga je aretirala že 26. avgusta 1941. Vojaško sodišče ga je januarja 1942 obsodilo na dve leti zapora, ki ga je prestopal v kaznilnici v Alessandriji vse do novembra 1943. Po vrnitvi iz zapora in krajšem bivanju v Ljubljani je poleti 1944 odšel v partizane. Po demobilizaciji, novembra 1945, je odšel v Beograd na diplomatsko šolo ministrstva za zunanje zadeve, končal to specializacijo januarja 1947 in nato delal v zunanjih zadevah do 1. februarja 1951. Že med svojim zaporništvom in partizanstvom se je seznanjal in poglobljajljal v slovensko narodno vprašanje. Verjetno je bilo odločilno njegovo srečanje s slovenskim zgodovinarjem dr. Franom Zwitterjem, prvim direktorjem Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, ki je v prvih letih po osvoboditvi kot ekspert za narodno in mejno vprašanje pri jugoslovanskem zunanjem ministrtvu pripravljajl predloge za pariško mirovno konferenco. V Pleterskem se je vzbudila čisto konkretna želja raziskovati slovensko narodno vprašanje, pisati o njem, ga pojasnjevati in mu pripomoči k pravični človečanski razrešitvi v svobodnem, v socializem se usmerjajočem svetu. Menil je, da bo tej nalogi najbolje služil v Ljubljani, zato se je februarja 1951 zaposlil v zunanjepolitični redakciji Radia Ljubljana. Kmalu je spoznal, kako mu je potrebno temeljno poglobljeno znanje, zato se je 1954 kot izreden študent vpisal na študij zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Še isto leto si je poiskal novo zaposlitev v zanj bolj primernem Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, kjer so mu odredili resor zamejskih Slovencev na Koroškem. Temeljito se je začel poglobljajl v njihovo zgodovinsko problematiko. Posvetil ji je svojo diplomsko delo *Politični profil koroškega časopisa Mir (1882—1920)*, s katerim je diplomiral septembra 1957. Zelo uspelo delo je bilo objavljeno v *Zgodovinskem časopisu X—XI/1956—57*. Že v tem prvem svojem znanstvenem delu je Pleterski pokazal smisel za temeljito dokumentirano in resnično kritično predstavljajl zgodovine, ob kateri pa kaže vso subtilnost osebne prizadetosti.

Koroški problematiki je ostal zvest tudi v svojem doktorskem delu Narodna in politična zavest na Koroškem v letih 1848—1914, s katerim je bil januarja 1963 promoviran za doktorja zgodovinske znanosti. V delu je ustrezno pogledom moderne historične znanosti na podlagi gospodarskega in socialnega razvoja pokazal narodno in politično orientacijo prebivalstva Slovenske Koroške. Ta njegova analiza predstavlja temeljno zgodovinsko delo o narodnem vprašanju na Koroškem. Delo, izšlo pri Slovenski matici 1965, je bilo nagrajeno z nagrado Sklada Borisa Kidriča. Problematika Koroških Slovencev je Pleterskemu za vedno prirasla k srcu oziroma ostala eno izmed njegovih raziskovalnih področij. Tri strnjene pregledne študije o položaju Koroških Slovencev pred in med prvo svetovno vojno ter v času plebiscita je objavil v reprezentativnem zborniku Koroški plebiscit (izšel v Ljubljani ob 50. letnici plebiscita 1970). V poznejših letih je sledila še vrsta razprav, člankov in referatov iz te problematike.

V drugi polovici šestdesetih let je Pleterski nastopil s tremi velikimi referati, ki so obravnavali narodno vprašanje v koncepcijah KPJ-KPS med obema vojnama in v Osvobodilni fronti slovenskega naroda. Po vrstnem redu nastanka je bil 1966 prvi referat o Programu Zedinjene Slovenije v Osvobodilni fronti. Njegova dva referata o politiki KPJ-KPS do nacionalnega vprašanja (prvi na znanstvenem posvetu v Ljubljani 1967, drugi na kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Ohridu 1969) sta pomenila prvi preboj zgodovinsko kritičnega vrednotenja te problematike v jugoslovanski historiografiji. Z njima je postal Pleterski nesporna znanstvena avtoriteta v Jugoslaviji za zgodovino narodnega vprašanja. Referat z ohridskega kongresa Komunistička partija Jugoslavija i nacionalno pitanje 1919—1941 je izšel v samostojni brošuri v založbi Komunist v Beogradu 1971.

Poleg omenjene problematike spoja KPJ in nacionalnega vprašanja se je Pleterski v drugi polovici šestdesetih let ukvarjal, morda še intenzivneje, z drugo problematiko, z vprašanjem vloge Slovencev in njihovimi opredelitvami tik pred in med prvo svetovno vojno. Iz tega problemskega sklopa je vrsta temeljnih študij in referatov posredovanih na raznih znanstvenih srečanjih zgodovinarjev doma in v inozemstvu. Omenimo le najpomembnejše: Položaj Slovencev pred prvo svetovno vojno (razprava v znanstvenem zborniku SANU, Beograd 1967); Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje (referat na Dunaju 1968), Jugoslovanski problem pri Vseslovenski ljudski stranki do leta 1917 (referat na znanstvenem srečanju v Zagrebu ob 50-letnici razpada Avstro-Ogrske) in Slovenci v politiki dunajske vlade in dvora med prvo svetovno vojno (nastopno predavanje na Filozofski fakulteti februarja 1970). Krona vsega tega njegovega raziskovanja je njegova knjiga Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Slovenska matica, Ljubljana 1971. S to knjigo si je Pleterski, kot je v uvodu sam zapisal, »zadal nalogo pokazati, kako se je med Slovenci oblikovala politična volja, ki se je izrazila v narodni samoodločbi ob koncu vojne«. Snovno se knjiga omejuje le na dogajanje na domačih tleh, ki je po dokazanem avtorjevem prepričanju bilo odločilno za usmeritev in odločitev glavnine Slovencev. Še drugi razlog, ki je avtorja vodil pri tako koncipirani raziskavi, pa je bilo dejstvo, da je bilo do tega časa prav dogajanje na domačih tleh najmanj obdelano z izjemo nekaj najvidnejših momentov. Pleterski je svojo predstavo temeljito razčlenil na 18 poglavij, ki omogočajo dobro preglednost. Ves problem političnega boja Slovencev v habsburški monarhiji je pokazal v povezanosti s hrvaškim političnim gibanjem v Istri, Dalmaciji, kakor tudi s tistim v banski Hrvatski in še širše s tistim v Bosni in Hercegovini. Sledil je dinamiki, kako se je v tem slovenskem političnem boju vse bolj uveljavljala jugoslovanska dimenzija in opuščalo velikohrvaško trialistično stališče, kar je prišlo najlepše do izraza v majski deklaraciji. Njo je avtor z novimi dokumentarnimi podatki in z njihovo historično kritično interpretacijo ocenil kot zgodovinsko napredno in nujno dejanje v političnem prizadevanju slovenskega naroda za samoodločbo. S takšno interpretacijo majske deklaracije je Pleterski raz-

rešil zgodovinski problem o aktivni volji malega naroda Slovencev, ki ga drugačne nezgodovinske in nemarksistične interpretacije majske deklaracije zanikajo.

Pleterski se je s svojim delom lotil enega ključnih problemov moderne slovenske zgodovine. Knjiga priča, da je problem, tako po metodološki plati, kakor po prezentaciji novega dokumentarnega gradiva zelo uspešno rešil. Njegova knjiga je postala temeljno delo o politični odločitvi Slovencev za nacionalno osvobajanje in za jugoslovansko državo. O kvaliteti dela priča tudi dejstvo, da je bilo leta 1976 objavljeno v srbohrvaškem prevodu v založbi Nolit v Beogradu.

Na osnovi svojega znanstvenega dela in zaradi potreb zgodovinskega oddelka je bil Pleterski v jeseni 1969 na Filozofski fakulteti v Ljubljani izvoljen za docenta za zgodovino Slovencev od srede 18. stoletja do 1918. Službeno mesto akademskega učitelja je nato začel z letnim semestrom 1970. Še isto leto mu je bila na fakulteti venia legendi razširjena še na zgodovino drugih jugoslovanskih narodov za isto dobo. Dne 25. junija 1971 je bil izvoljen za izrednega profesorja in marca 1974 za rednega profesorja za isti predmet.

Svojo profesorsko delo je Pleterski jemal zelo resno in odgovorno. Študente je venomer navajal in opozarjal na primarne vire, h katerim je težiti. Bil je in je še vedno nasprotnik pavšalnih sodb in odločno zastopa stališče, da je potrebno vsako trditev vsestransko temeljito preveriti in dokumentirati. Zaradi dokaj zahtevnega nivoja in izrazite konkretnosti je vpliv Janka Pleterskega velik predvsem pri post-diplomskih študentih in pri doktorantih. Reči je celo mogoče, da je Pleterski odločilno vplival in vpliva na vrsto mlajših prodornih raziskovalcev novejšje slovenske zgodovine.

V zadnjih desetih letih je Pleterski zelo trdo delal in precej publiciral. Če izvzamemo pregledni učbenik za srednje politične šole Socialna in politična zgodovina Jugoslavije, ki ga je napisal skupaj z Brankom Božičem, so vsa njegova dela narejena na osnovi študija virov in posvečena pomembnejšim problemom iz novejšje slovenske in širše jugoslovanske zgodovine. Naj omenimo le nekaj najpomembnejših: Vprašanje nacionalne in socialne revolucionarnosti na Slovenskem v letih 1896—1918 (ZČ 1973); Politika »novega kursa«, jadranski kompromis in Slovenci (Jugoslovanski istorijski časopis, Beograd 1974); Jugoslovanska misel pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade (ZČ 1975); Temelji jugoslovanske federacije (referat na znanstvenem posvetu Osvoboditev Slovenije); Nacionalno pitanje u NOR i socialističkoj revoluciji (Zbornik Razvoj socijalističke revolucije, Beograd 1977); Svetozar Marković o Slovincima i federaciji (Svetozarevo 1977); Nekaj vprašanj slovenske zgodovine v desetletju 1896—1904 (ZČ 1977); Revolucija in narodi (Teorija in praksa 1977); Die Badenikrise und die Slowenen (v zborniku Die Donaumonarchie und die südslawische Frage von 1848—1918, Wien 1978); O nekaterih aktualnih vprašanjih iz slovenske politične zgodovine v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno (ZČ 1979) in Zgodovinska misel slovenskih marksistov v času nastanka Speransove knjige Razvoj Slovenskega narodnega vprašanja (ZČ 1979). O večini teh problemov je Pleterski referiral na znanstvenih zborovanjih zgodovinarjev v Sloveniji in širom Jugoslavije. Omenjeno naj bo samo dejstvo, da je na petih rednih zborovanjih slovenskih zgodovinarjev od 1972 imel referate v sklopu načrtnega novega vrednotenja slovenske politične zgodovine do leta 1918. V svojih raziskavah se Pleterski loteva različnih posameznih ključnih problemov novejšje slovenske zgodovine. Vedno poskuša problemom priti do dna, razčleniti njihovo genetično strukturo, ne pa ostati pri površinskem opisu. Kljub temu, da včasih zaradi namembnosti obravnava le posamezne omejene probleme, se vedno dobro zaveda celote in integritete zgodovinskega razvoja. Njegovo raziskovanje in pisanje se odlikuje po velikem razgledu in kulturnosti. Izredno kvaliteto njegovega izpiljenega jezikovnega sloga mu danes slovenska historiografija splošno priznava.

Leta 1980 mu je izšla razprava oziroma sintetični pregled Die Slowenen 1848—1918 v tretjem zvezku širokopotezno zasnovanega dela Die Habsburgermonarchie

1848—1918, v izdaji avstrijske akademije znanosti na Dunaju. Ta sintetični oris je Pleterski pisal in dopolnjeval skoraj celo desetletje na željo založnika in na osnovi svojih novih raziskav ter drugih novejših rezultatov zgodovinarstva o tem obdobju slovenske zgodovine. Ta zgoščena in profilirana sinteza danes najbolj afirmativno predstavlja zgodovino Slovencev tega obdobja v evropski historiografiji. Isto leto je Pleterski izdal v seriji Arhivskega društva in Arhiva Slovenije zbirko virov o političnem preganjanju Slovencev s strani avstrijskih oblasti med prvo svetovno vojno; drugi del virov je izdal leta 1982.

Po odločitvi jugoslovanskega Nacionalnega komiteja zgodovinske znanosti je bil Pleterski 1977 določen za jugoslovanskega referenta, ki naj v statusu eksperta za svetovni kongres zgodovinarjev v Bukarešti 1980 napiše referat o narodnih federalističnih koncepcijah pri jugoslovanskih narodih od sredine 19. stoletja do leta 1945. Sintetični referat, ki je vzbudil na kongresu precejšno pozornost in odobravanje, je do sedaj objavljen le v nemškem jeziku v poljskem časopisu za pravno zgodovino. Pleterski se je odločil tematiko poglobiti in razširiti ter jo v sintetični obliki izdati v samostojni knjigi. Zato si v zadnjih letih ob vseh mogočih delovnih obveznostih z vsemi močmi prizadeva, da si najde čas za to svoje najpomembnejše delo.

Kot človek družbene in strokovne odgovornosti je Pleterski leta 1979 sprejel izvolitev za dekana Filozofske fakultete in zahtevno funkcijo, ki mu je jemala dragocen čas, ki si ga je želel za raziskavo in pisanje, vestno opravljal dve leti in si prizadeval za modernizacijo in intenzifikacijo zgodovinskega študija. Kot profesor za narodno zgodovino na ljubljanski univerzi je bil prof. Pleterski tekom vseh let večkrat vabljen kot mentor ali član komisij za izdelavo in obrambo doktorskih nalog iz zgodovine na druge jugoslovanske univerze.

Poleg svojega raziskovalnega in pedagoškega dela je Pleterski pomembno delo opravil kot mentor raziskovalcem v Inštitutu za narodnostna vprašanja in v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja. V slednjem v zadnjih dvanajstih letih skoraj da ni bilo pomembnejšega projekta ali raziskovalne naloge, da ga ne bi prosili za mnenje, nasvet ali kar za mentorstvo. Kljub svojemu kratko odmerjenemu času se je profesor Pleterski tem željam vedno odzival, prihajal na sestanke in individualne pogovore, na katerih je s svojo izredno osebno skromnostjo, strokovno kritičnostjo, po drugi strani pa z velikim človeškim taktom mnogo pripomogel k boljše zastavljenim ciljem, k boljšim rezultatom in sploh k večji historični širini in kritičnosti dela inštituta v celoti in njegovih posameznih raziskovalcev.

Kljub svoji izrazito znanstveni zgodovinski orientaciji se Pleterski ni zapiral samo v krog svoje raziskave in univerzitetnega pouka. Veliko je naredil kot javen kulturni delavec. Najvidnejše je tu njegovo dolgoletno sodelovanje in urednikovanje pri Naših razgledih. Tu in že prej v Naši sodobnosti je široki slovenski in jugoslovanski kulturni javnosti razgrinjal v vrsti odmevnih pretehtanih člankov in esejev vprašanja iz svojega znanstvenega področja bodisi o Koroških Slovencih v preteklosti in sedanjosti, bodisi o slovenskem narodnem vprašanju pred prvo vojno, koncepcijah KPJ med obema vojnoma in v revoluciji, oziroma o narodnem vprašanju in federalizmu v Jugoslaviji in v svetu v našem aktualnem trenutku. Pleterski je bil ali je še član uredništva, ki pripravlja novo izdajo Zgodovine narodov Jugoslavije, član uredništva Prispevkov za zgodovino delavskega gibanja, predsednik nekdanjega programskega sveta za najnovejšo zgodovino Slovencev in član sedanjega projektnege sveta za zgodovino Slovencev pri Raziskovalni skupnosti Slovenije in član ali predsednik še drugih strokovnih delovnih teles.

Zadnjih pet let je Pleterski precej časa žrtvoval kot član redakcije, za novo zgodovino KPJ-ZKJ. Kot najbolj usposobljenemu so mu zaupali sintetiziranje prvega uvodnega dela knjige o razvoju socialističnega gibanja pri jugoslovanskih narodih od začetkov do ustanovitve KPJ leta 1919. Pleterski je tudi tu pokazal svojo delavnost in kot prvi predal redakciji svoj del rokopisa, ki ga je redakcija izmed vseh delov sprejela z najmanj pripombami.

Naj na koncu zapišemo še nekaj, brez česar bi bila slika o življenjski poti in delu profesorja Pleterskega nepopolna in netočna. Vsi njegovi veliki delovni rezultati in uspehi, ki so očitni ob njegovi šestdesetletnici, niso prišli lahko. Vsi so plod trdega dela in marksističnega odrekanja. Marsikatero njegove znanstvene rezultate, ki so danes obče priznani v slovenski in jugoslovanski historiografiji, so razni kritiki iz ideoloških, strokovno ožjih in morda osebnih razlogov napadali.

Pleterski se ni zapiral v molk, svoje rezultate je pogumno branil v javnih polemikah, kjer pa je vedno ostajal na nivoju strokovnega argumentiranja in človeškega takta. Prepričan v temeljno pravico boja slovenskega naroda za samoodločbo — ki jo omogočajo samo v demokracijo, socializem in humaniteto težče družbeno politične sile — je Pleterski na osnovi širokega izbora virov, interpretiranih kritično v zgodovinskem kontekstu, mnogo doprinesel h kritični zgodovinski presoji novejše slovenske zgodovine v Sloveniji in Jugoslaviji. Samo kritična zgodovinska presoja pa je tista, ki osvobaja duha teže preteklosti in ga oborožuje za ustvarjalna prizadevanja v sedanjosti in prihodnosti. Ob jubileju mu želimo zdravja za nadaljnje uspešno delo in osebno zadovoljstvo.

Janko Prunk

BIBLIOGRAFIJA DR. JANKA PLETERSKEGA

Bibliografija profesorja Pleterskega za obdobje 1949—1956 je izšla v knjigi 'Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev, I. knjiga, Ljubljana 1957, str. 422; njegovo bibliografijo za obdobje 1969—1976 objavlja III. knjiga iste publikacije, Ljubljana 1979, str. 45—48. Bibliografski izbor objav profesorja Pleterskega za leta 1956—1978 je izšel v reviji Inštituta za narodnostna vprašanja Razprave in gradivo, št. 11—12, Ljubljana 1980, str. 122—126.

Po dogovoru v uredništvu ZČ je pričujoča bibliografija urejena kronološko, enote istega leta pa po abecednem redu, s tem da so na konec uvrščene različne spremene besede, odgovori v anketah in intervjujih ter knjižne ocene.

Bibliografija ne navaja dolge vrste neobjavljenih, čeprav nekaterih interno razmnoženih, elaboratov in raziskovalnih nalog profesorja Pleterskega.

Bibliografija tudi ne navaja številnih časnikarskih prispevkov, objavljenih v dnevnem tisku (zlasti v letih 1952—1954 pa tudi pozneje) o vprašanih mednarodne politike in pa o Slovincih na Koroškem (deloma pod »J. h.« in »J. Virnik«).

Pred nove pregovore o Austriji. Pregled dosadašnjeg rada i nacrt ugovora prema stanju od 10. maja 1949. — Spoljnopolitička dokumentacija 22. 6. 1949.

Pitanje ugovora o Austriji. — Medunarodna politika 5. 7. 1950.

Politika velikih sil u današnjoj Austriji. — Spoljnopolitička dokumentacija 25. 7. 1950.

Boj velikih sil za Perzijo. — Naša žena 1953, str. 235—236.

Crtime s potovanja po Koroškem. — Ljudska pravica 7. 3. 1953.

Kaj loči evropske in azijske socialiste. — Socialistična misel 1953, str. 624—628.

Delo organizacije Združenih narodov po generalni skupščini. — Vestnik Društva LRS za ZN 1954, št. 3, str. 3—4.

Koroške težave. — Naši razgledi 25. 12. 1954.

Načrt kitajske ustave. — Naši razgledi 17. 7. 1954.

Unesco pred jezikovnimi problemi. — Vestnik Društva LRS za ZN 1954, št. 3, str. 10—12. (Misli ob specialni številki »Courierja«, 1954/1).

Jugoslavija v svetu. — Slovenski izseljenski koledar 1955, str. 21—27.

Koroški Slovenci in Avstrija. — Naši razgledi 8. 10. 1955.

Ob deseti obletnici zmage Osvobodilne fronte. — Naši razgledi 14. 5. 1955.

Znanilec prihodnosti. — Naši razgledi 25. 6. 1955. (Ob desetletnici OZN)

Ocena: Lojze Ude, Zgodovina slovenskega pouka na koroških ljudskih šolah. Pedagoški zbornik 1955. — Naši razgledi 25. 6. 1955.

Delavski razred in država. — Naši razgledi 8. 12. 1956. (O razmerah na Madžarskem)

Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra. — Naša sodobnost 1956, str. 87—93.